

analysen har sit tyngdepunkt i Sverige, skyldes det ikke kun, at forfatteren gennemførte en del af sin uddannelse i Uppsala, men at der som bekendt netop i Sverige er en rigdom på „polemiske opgør med politiske modstandere“ (s. 272), som har skabt et rigt og nuanceret kildemateriale, der omfatter alt fra krøniker som Sturekrøniken og kunstværker som Skt. Georg-gruppen i Storkyrkan i Stockholm til politiske rygter.

Resultaterne fra førstedelens kronologiske kapitler bliver efterfølgende i anden del sammenfattet diakront (s. 381-423). Desværre virker netop dette afsnit lidt overflødigt, for forfatteren begrænser sig stort set til at restrukturere det allerede sagte uden at løfte det komparative og analytiske blik nævneværdigt over den skandinaviske horisont. Det ville muligvis have været hensigtsmæssigt, hvis denne del havde fået lov til at fylde mere også på bekostning af den kronologiske gennemgang af de enkelte magtoverdragelser, der jo i kraft af den omfattende eksisterende forskning allerede er temmelig godt belyst. Det ville også have givet plads til illustrationer, der netop i et værk med flere beskrivelser af billedkilder ville have været en gevinst.

På grund af denne disposition rummer den i øvrigt meget veludførte bog relativt lidt nyt for den, der i forvejen er fortrolig med det senmiddelalderlige Skandinavien. I kraft af sin spændvidde og sine brede litteratur- og kildebaser fungerer Charlotte Rocks værk imidlertid glimrende som introduktion til emnet og dermed som overbliksværk og udgangspunkt for yderligere forskning samt som et læseværdigt bidrag til udforskningen af det, hendes „Doktorvater“ har kaldt „konsensuelt herredømme“. I den forstand vil værket sikkert bidrage til at give magtoverdragelserne i Nordeuropa større bevågenhed i den bredere europæiske forskning, hvor de ellers kun sjældent nævnes.

Stefan Magnussen

| SISSEL F. PLATHE: *Gotikkens kalkmalerier. De oversele dekorationer i Danmarks kirker*, fotos ved Roberto Fortuna, Gads Forlag, København 2019, 287 s., 349,95 kr.

Det har været erkendt før, at der ud over kirkernes mere eller mindre professionelle, figurative kalkmalerier har været udført dekorativt maleri på hvælvenes ribber og buer, der antages at være blevet til i direkte forlængelse af hvælvbyggeriet som en art finish fra murersjakkets side. Til de sidste kan i senmiddelalderen føjes en underskov af åbenbart mere uautoriserede symboler og malerier, hvoraf en del er direkte obskøne.

Nu har Sissel F. Plathe foretaget en landsdækkende registrering og analyse af dette ganske omfattende stof med udgangspunkt i Nationalmuseets hjemmeside „Kalkmalerier i danske kirker“, som hun selv står bag, og som udmærker sig ved at være søgbar både på motiver og ornamentik. Det har gjort det muligt at identificere de enkelte malmestres repertoire og samle i alt 26 grupper af nærtbeslægtede kirker, der også må formodes at repræsentere udbredelsen af de enkelte malmestres hvælvbyggeri. Grupperne benævnes efter en af deres kirker, hvorved allerede etablerede grupper med mere romantiske benævnelser som „Markblomstmaleren“ og „Træskomaleren“ er sat til side. Tendensen er generelt, at tidligere meget store grupper er delt op i mindre. Selv om det sidste af og til kan diskuteres, ligeledes om der er en større eller mindre overlapning mellem figurativt og ornamentalt kalkmaleri, er der her tale om væsentlige nye resultater.

Skønt bogen bagest har afsnit om tolkningen af senmiddelalderens „primitive“ billeder og tegn (forfatteren lægger lidt afstand fra betegnelsen), må den siges helt at være centreret om tilskrivningen til værksteder (200 sider). Således medtager litteraturoversigten kun kunsthistorikere, der også har foretaget tilskrivninger, og ikke dem, der har forholdt sig til fremstillingernes æstetiske kvaliteter og til deres værdi som psykiske, folkløstiske, sociale og politiske vidnesbyrd (f.eks. Lise Godtfredsen, Henrik M. Jansen, Ulla Haastrup, Søren Kaspersen og Aksel Bolvig). Her udelader bogen nogle dimensioner, og faktisk har dens dekorationer ikke været helt så oversete endda.

En anden begrænsning er, at bogen kun medtager udsmykninger, som har kunnet indpasses i en af dens nye grupper. Det betyder, at nogle af landets fineste dekorative bemalinger slet ikke er medtaget, eksempelvis fra 1300-tallet i Jørlunde og Køge.

Kronologisk afgrænses undersøgelsen til gotikken. Og det ældste „murmesterværksted“ udnævnes til at være det såkaldte Kariseværksted, dateret ca. 1260-80, men hvad med storkirkernes lidt ældre hvælvdekorationer i Roskilde, Sorø og Ribe (før 1250), den sidste med umiskendelige rhinsk-westfalske forudsætninger? Spørgsmålet om sådanne sidestykker og forbilleder i udlandet, hvor man længe har interesseret sig for „arkitektonisk“ og „primitivt“ maleri berøres ikke. I det mindste kunne forfatteren have konsulteret skånsk litteratur, såsom Monica Rydbecks *Valvslagning och kalkmålningar i skånska kyrkor* fra 1936, der jo direkte foregriber bogens egen tematik og metode, og som bl.a. kunne have hjulpet forfatteren til en tidligere datering af østsjællandske hvælvdekorationer.

Det afsluttende afsnit behandler motiver og elementer i senmiddelalderens primitive fremstillinger. Vi præsenteres glimrende for bomærker (der kan tilhøre kirkeværger, muremestre og måske ma-

lere), indskrifter (ofte anråbende), monogrammer, træsko, svastika, „små dansende mænd“, pelikanen, enhjørningen og scener fra Æsops Fabler og Rævebogen. Mange motiver er behørigt kristne, men ofte i en forenklet og kuriøs udformning. Andre er alment moraliserende, mens andre igen er blevet karakteriseret som udtryk for en art modkultur til kirkens autoriserede.

Udsmykningernes egentlige guddomstegn, gerne af kosmologisk art og ofte med antik eller nærøstlig oprindelse, er meget hyppige, men behandles udtrykkeligt ikke. Det kunne ellers være sket med anvendelse af Patrik Reuterswårts klassiske „The Forgotten Symbols of God“ i *Konsthistorisk Tidskrift* I-III, 1982-85. Heri kan man også finde danske murmesterbemalinger behandlet og diskuteret.

Det er svært at forstå, hvorfor en grotesk mand i Håstveda Kirke i Skåne er medtaget, for han skyldes utvivlsomt en „rigtig“, figurativ kalkmaler. Manden sidder skrævende og forretter sin nødtørft i en stor hat, idet han samtidig synliggør et gevaldigt mandslem. Forfatteren mener at kunne konstatere, at lemmet er omskåret, og når deraf frem til, at manden skal forstås som en jøde og motivet som antisemitisk. Men hvordan konstaterer man en omskæring på et flygtigt malet kalkmaleri, der jo ikke er noget fotografi, som kan forstørres? Og hvordan har man ment at kunne delagtiggøre beskueren i en afstandtagen fra jøderne, når folk ikke har kunnet vide, at jøder var omskårne, og hvad omskæring overhovedet var? I øvrigt findes der jo ingen bæredygtige vidnesbyrd om, at der faktisk fandtes jøder i middelalderens Danmark.

De kritiske bemærkninger må ikke skygge for, at Sissel F. Plathes kalkmaleribase har vist sig yderst anvendelig, og hendes bog er både interessant og givende. Dens kvaliteter sættes i relief af Roberto Fortunas fremragende fotografering, der hermed sætter en ny standard for bogillustration.

Ebbe Nyborg

| LARS BISGAARD: *Christian 2. En biografi*, Gads Forlag, København 2019, 320 s., 349,95 kr.

Lars Bisgaards biografi om Christian II, den siste unionskungen, är på flera sätt ett spännande och modigt arbete. För det första är föremålet i sig både fascinerande och gåtfullt: Prinsen som lyckades vinna tre kungariken men som förlorade dem alla. Han som i Danmark har beskrivits som bondevän men som i Sverige brukar utmålas som den värste av tyranner. För det andra har flera generationer historiker gripit sig an Christian och försökt förstå hans liv och gärning. Utrym-